

DAVLAT IMMUNITET PRINSIPINING MAZMUNI

Mirzayeva Nixola Akramovna

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

Mirzayevanihola2@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11274678>

Annotatsiya. Davlat immuniteti tushunchasiga yuzlanar ekanmiz, ushbu tushuncha to'g'risida nazariy qarashlarni o'rganib chiqish juda muhim hisoblanadi. Davlat immuniteti turli xil shaklda ifodalangan bo'lib, ba'zi hollarda konsepsiya, ba'zi hollarda esa, doktrina yoki prinsip shaklida yuritiladi. Amaliyotda davlat immuniteti odatda protsessual norma sifatida ko'riladi. Bir so'z bilan aytadigan bo'lsak, "Davlat immuniteti milliy sud yurisdiksiyasiga kiradigan protsessual qoidadir.

"Davlat immunitet prinsipi" tushunchasining qo'llanilishi davlat immunitetining BMT Ustavining 2-moddasi 1-paragrafida nazarda tutilgan davlatlarning suveren tengligi prinsipining poydevori sifatida ko'rilishiga borib taqaladi¹

Davlat immuniteti - bu xalqaro huquq printsiplari bo'lib, u ko'pincha davlatlar tomonidan ma'lum bir sud yoki tribunal unga nisbatan yurisdiksiyaga ega emasligi yoki arbitraj qarori yoki uning har qanday mol-mulkiga nisbatan hukmning ijro etilishiga to'sqinlik qilganda qo'llaniladi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, u o'z shartnomaviy huquqlarini davlatga nisbatan qo'llashga intilayotgan ikkinchi tarafga qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin. Bir so'z bilan aytadigan bo'lsak, davlat immuniteti har doim davlatlar yoki davlat tashkilotlari bilan munosabatga kirishilganda hisobga olinishi kerak.

Davlat immuniteti yoki suveren immunitet ko'pincha xalqaro huquq printsiplari bo'lib, ko'plab davlatlarning milliy huquqining bir qismiga aylangan. U davlatlarning suveren tengligi nazariyasidan kelib chiqan bo'lib, buning natijasida bir davlat boshqa davlatning harakatlarini o'z milliy qonunchiligi me'yorlari bo'yicha hukm qilish huquqiga ega emas. U sub'ektni ikki yo'l bilan himoya qiladi: sud qaroridan immunitet berish (shuningdek, da'vodan immunitet deb ham ataladi) va ijro va ijro etishdan immunitet berish orqali.

Agar biror tomon sud qaroridan daxlsizlikka ega bo'lsa, sud ushbu subyektga nisbatan qarshi da'volarni ko'ra olmaydi va hukm chiqara olmaydi yoki ushbu unga qarshi huquq va majburiyatlarni e'lon qila olmaydi. Agar taraf ijro etish va ijro etishdan immunitetga ega bo'lsa, sud immunitetga ega bo'lgan tarafga

¹¹ Akande, 'International Law Immunities and the International Criminal Court', 98 AJIL (2004) 407, 409-415.

qarshi chiqarilgan xorijiy hukmni yoki arbitraj qarorini tan olmaydi yoki unga qarshi qaror yoki hukm chiqara olmaydi va uni ijroga qarata olmaydi.

Davlat immunitetiga nisbatan xalqaro munosabatlar turlicha. Umuman olganda, ikkita yondashuv mavjud bo'lib, bular mutlaq va cheklovchi doktrinalardan iboratdir.

Mutlaq doktrina dastlabki va yagona yondashuv hisoblangan bo'lib, lekin ba'zi yurisdiksiyalarda, xususan, Xitoy va Gonkongda mutlaq doktrinaga amal qilib keliingan. Ushbu doktrinaga ko'ra, agar davlat immunitetdan voz kechishga to'g'ridan-to'g'ri rozi bo'lmasa, xorijiy davlatlarga qarshi har qanday sud jarayoniga yo'l qo'yilmaydi. Mutlaq doktrina haqida kengroq so'z yuritadigan bo'lsak, ushbu yondashuv o'n to'qqizinchi asr metodi hisoblanadi va davlat boshqa davlatning milliy sudida da'vogar bo'lishi mumkin bo'lgan ammo javobgar bo'la olmagan².

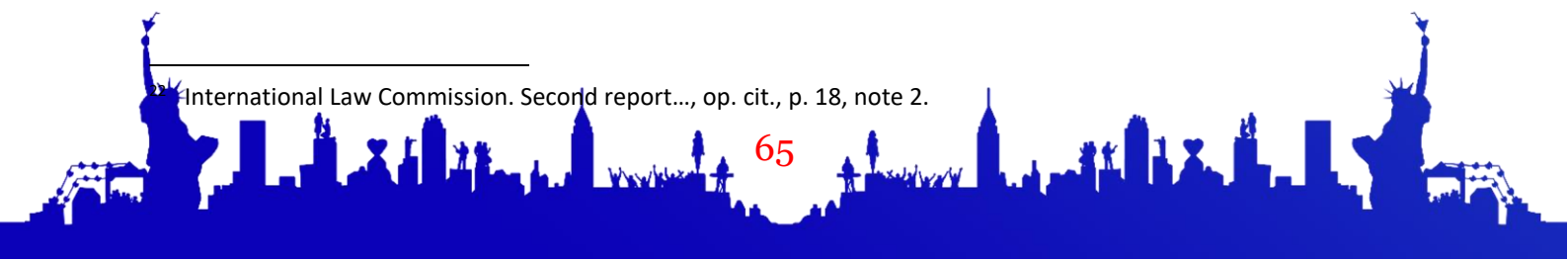
2015-yilgacha bo'lgan davrda Rossiya Federatsiyasi mutlaq immunitetni saqlab qolgan davlatlardan biri sifatida ko'rilgan. 2015-yidan beri davlat immunitetiga cheklangan doktrina federal qonun sifatida amalda qo'llanilib kelinmoqda.

Keling yuqorida takidlangan ushbu masala bugungi kunda Gongkong va Xitoy Xalq Respublikasi qonunchiligida qanday tartibga solingan ekanligini ko'rib chiqamiz. 2024 yil 1 yanvarda Xitoy Xalq Respublikasida ("XXR") xorijiy davlatlarning immuniteti to'g'risidagi yangi qonun kuchga kirdi. Ilgari XXR mutlaq daxlsizlik doktrinasiga amal qilgan, unga ko'ra xorijiy davlatlar XXR sudlaridagi da'volar va ularning mol-mulki ijro etilishidan immunitetga ega edi. Yangi qonunda ko'plab yurisdiksiyalarda amal qilgan cheklovchi immunitet doktrinasiga qabul qilingan. Bu xorijiy davlatlarga o'zlarining tijorat operatsiyalari bo'yicha sudga tortilishi va ularning tijorat aktivlariga nisbatan ta'qib qilinishiga imkon beradi.

Markaziy xalq hukumati Gonkongga ushbu yangi qonunga rioya qilishni buyurdi. Davlat daxlsizligi masalasi Gonkongning asosiy qonuniga muvofiq Markaziy xalq hukumati vakolatiga kiruvchi milliy va tashqi ishlarga tegishli masaladir. Shunday qilib, Gonkong qonuni endi cheklovchi immunitet doktrinasiga amal qiladi.

Xorijiy davlatlar yoki davlat mulki bo'lgan korxonalar bilan shartnoma tuzayotgan tomonlar o'zlarining shartnomaviy kelishuvlariga tegishli tarzda ishlab chiqilgan davlat immunitetidan voz kechishlarni kiritish orqali yangi

² International Law Commission. Second report..., op. cit., p. 18, note 2.

qonun bo'yicha maksimal darajada himoyalanişga intiliş imkoniyatlari mavjud.

Ushbu qonunning 3-moddasiga ko'ra, Agar ushbu Qonunda boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, xorijiy davlat va uning mulki Xitoy Xalq Respublikasi sudlarining yurisdiksiyasidan immunitetga ega hisoblanadi. Bundan tashqari ushbu qonunning 4-moddasi quyidagilarni nazarda tutadi: Agarda muayyan masala bo'yicha ish to'g'ridan-to'g'ri Xitoy Xalq Respublikasining sudi yurisdiksiyasiga taqdim etlgan bo'lsa, xorijiy davlat ushbu masala bo'yicha immunitetdan foydalana olmaydi, misol tariqasida quyidagilarni keltirishimiz mumkin.

-Xalqaro shartnomalarda nazarda tutilgan holatlarda

-Ikki tomonlama yozma shartnomalarda nazarda tutilgan holatlarda

-ishni ko'rayotgan Xitoy Xalq Respublikasi sudiga topshirilgan yozma hujjatda va boshqalarda³

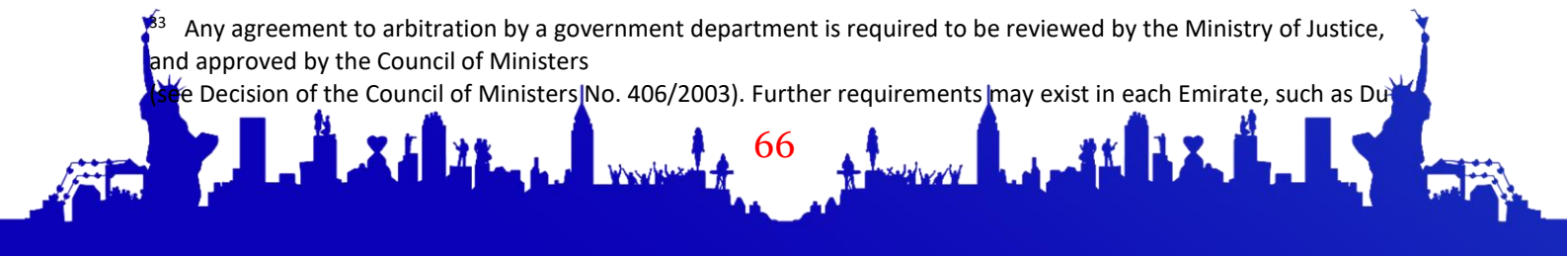
Endi e'tiborimizni yuqorida takidlab o'tilgan cheklangan immunitet doktrinasiga qaratamiz.

Davlatlarning global savdo faoliyatiga tobora kuchayib borishi davlat immunitetiga nisbatan cheklovli yondashuvning rivojlanishiga olib keldi, bunda suveren xarakterdagi aktlar va tijorat xarakteridagi xatti-harakatlar farqlanadi. Cheklovchi yondashuvda immunitet faqat suveren hokimiyatni amalga oshirish natijasida yuzaga keladigan harakatlar uchun beriladi. Shunday qilib, davlatlar tijorat faoliyati yoki tijorat aktivlariga nisbatan immunitetga da'vo qila olmaydi.

Cheklovchi yondashuv hozirda keng tarqalgan bo'lsa-da, davlat immuniteti xalqaro huquqning hal qilinmagan sohasi bo'lib qolmoqda va tan olingan istisnalar doirasi har bir davlat qonunchiligiga ko'ra o'ziga xos farqli jihatlariga ega. Shu sababli, ma'lum bir davlat yoki davlat organi bilan ishlashda xavf darajasini tahlil qilish uchun davlatning immunitetga da'vo qilish huquqiga ega ekanligini aniqlashda qanday qonunlar qo'llanilishini tushunish muhimdir.

Davlat immuniteti prinsipi o'z-o'zidan xalqaro huquqning asosiy prinsiplari bo'lgan *ratione personae* prinsipi va *ratione materiae* prinsiplarini yuzaga keltiradi. *Ratione personae* prinsipi bu davlat mansabdor shaxslarning rasmiy va shaxsiy harakatlarining xorijiy davlatlar yurisdiksiyasidan immunitetga ega ekanligini bildiradi. *Ratione materiae* (funktional prinsip) prinsipi davlatning sobiq mansabdor shaxslarning

⁶³ Any agreement to arbitration by a government department is required to be reviewed by the Ministry of Justice, and approved by the Council of Ministers (See Decision of the Council of Ministers (No. 406/2003). Further requirements may exist in each Emirate, such as Du

boshqa davlatlarga rasmiy tashrifi davrida rasmiy harakatlarni amalga oshirishi uchun beriladigan immunitet hisoblanadi.

Umuman olganda, davlat immuniteti prinsipi davlat tomonidan sodir etilgan harakatni boshqa davlat sudi oldidagi javobgarligidan ozod qiladi ammo davr rivojlanishi quyidagi tioriyaning yuzaga kelishiga olib keldi. Unga ko`ra davlat tomonidan xalqaro odat huquqi normalari buzilgan taqdirda sud tyrisdiksiyasi qo`llanilishi lozim.

Bir so`z bilan aytadigan bo`lsak, davlat immuniteti bu davlatlarning suveren tengligi prinsipidan kelib chiqqan va davlatlarning uni o`z ichki qonunchiligida mustahkamlab qo`ygan yoki qo`ymaganligidan qat`iy nazar xalqaro huquqning asosiy normasi hisoblanadi. Amaliyotda xalqaro huquqning quyidagi prinsiplarining qo`llanilishini ham ko`rishimiz mumkin⁴.

- 1) Sud immuniteti, ya`ni Chet davlat sudida davlat yurisdiktsiyasining yo`qligi.
- 2) Oldingi da`volardan immunitet
- 3) Xorijiy davlatlar sudining qarorlaridan immunitet
- 4) Davlat mulkning immuniteti (xorijiy davlat hududida joylashgan davlat mulkning dahlsizligi to`g`risidagi huquqiy rejim)
- 5) davlat ishtirokidagi bitimlarga nisbatan xorijiy huquqni qo'llashdan immunitet

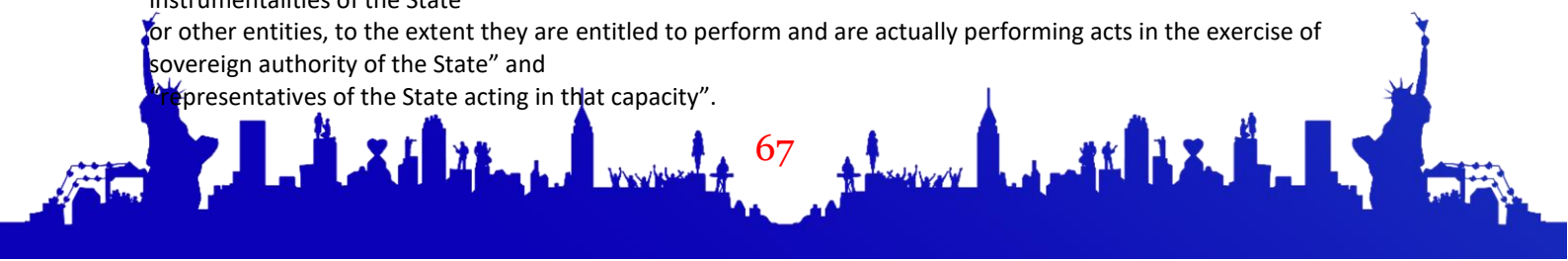
Shuni takidlashimiz lozimki, davlat immuniteti xalqaro huquqning dispositive xarakterga ega bo`lgan qoidasi hisoblanadi. Bu shuni anglatadiki, davlatlar o`z ichki qonunchililari bo`yicha tartib qoidalarni o`rnatish huquqiga ega hisoblanadilar,

Takidlash lozimki davlat immuniteti boshqa umumetirof etilgan huquqlarning dahlsizligiga bevosita bog`liq hisoblanadi.. Mantiqiy o`ylab qaraydigan bo`lsak, agar davlat immuniteti mavjud bo`lmasa, davlat boshqa davlatga uning ichki qonunchiligi o`zgartirish to`g`risda buyruq berishi mumkin⁵.

1930-iollarda o`sha davr olimlari tomonidan bir davlat tomonidan boshqa bir davlatning ichki qonunchiligini o`zgartirish borasida talab qo`yilishi mumkinmi yoki yo`qmi degan savol keng muhokama qilingan.

⁴ As confirmed in 2011 by the Hong Kong Court of Final Appeal decision in FG Hemisphere Associates LLC v. DR Congo & Ors (FACV 5-7/2010)

⁵ The references to State in the UNCJI includes the "State and its various organs of government", "constituent units of a federal State or political subdivisions of the State entitled to perform acts in the exercise of sovereign authority and acting in that capacity", "agencies or instrumentalities of the State or other entities, to the extent they are entitled to perform and are actually performing acts in the exercise of sovereign authority of the State" and "representatives of the State acting in that capacity".

O'sha paytlarda ikki xil fikr mavjud bo'lgan bo'lib, bulardan birinchisi suveren davlat boshqa davlatga uning ichki ishlariga aralashishiga ruxsat bera olmaydi va bir davlat tomonidan ikkinchi davlatning qonunchiligini o'zgartirilishini talab qilish noo'rin hisoblanadi. Boshqa fikrga ko'ra, bir davlat boshqa davlatning zamonaviy fikrlarga mos kelmaydigan qonunlarini o'zgartirishni talab qilishi mumkin.

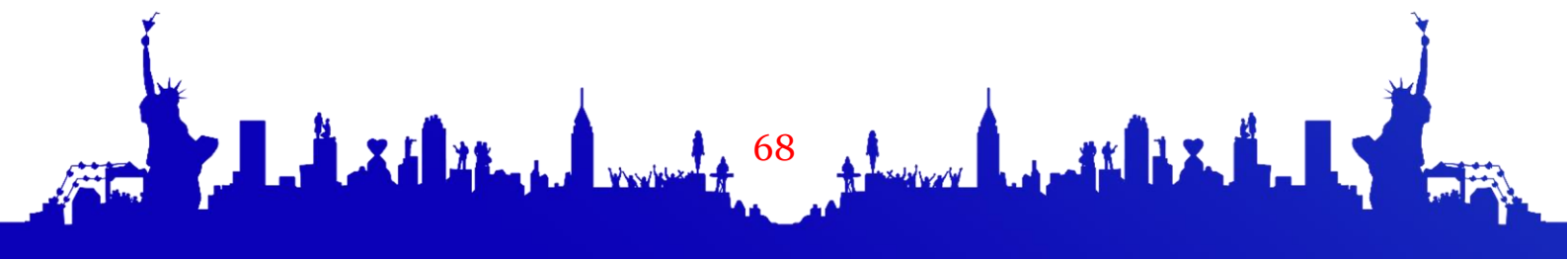
1900-yillarni tahlil qilar ekanmiz guvohi bo'lishimiz mumkinki bu yerda hech qanday yangi tushuncha mavjud emas va hech qanday o'ziga xos o'zgarish yuz bermagan.. Shunday qilib George Meitani o'z leksiyasida ushbu savolga ehtimoliy javobni tahlil qilgan.: bir suveren davlat boshqa bir xorijiy davlat sudiga chaqirilishi mumkinmi? Shunisi ma'lumki, davlat tomonidan ikki turdagi harakat sodir etilishi mumkin bo'lib, bular siyosiy va siyosiy bo'lmagan harakatlardir.

Shuni takidlab o'tishimiz lozimki, davlat immuniteti prinsipining o'ziga xos rivojlanish tarixi mavjud. Biz uni amaliy misollar orqali ko'rib chiqishimiz mumkin. Misol uchun The Schooner Exchange v. McFaddon & ishida da'vogar Flodelfiyadagi Fransiya kema floti bo'yicha mulk huquqini da'vo qilib AQSH sudiga murojaat qiladi ammo AQSH Oliy Sudi tomonidan 1812-yilda Fransiya davlatining immuniteti asos qilingan holda ish rad etiladi.

Xalqaro huquq doirasida Davlat immuniteti xalqaro shartnomalar, xalqaro odat huquqi va milliy qonunchilikning kombinatsiyasi bilan tartibga solinadi. Eng e'tiborli shartnoma bu Birlashgan Millatlar Tashkilotining Davlatlarning yurisdiksiyaviy immunitetlari va ularning mulki to'g'risidagi konventsiyasi bo'lib, u davlat daxlsizligining asosiy tamoyillarini kodlashtirishga qaratilgan.⁵

Ushbu Konventsiyada davlat boshqa davlatning sudlarida yurisdiksiyadan immunitetga ega ekanligi ko'rsatilgan, Konventsianing o'zida nazarda tutilgan hollar bundan mustasno. Asosiy istisnolarga quyidagilar kiradi:

- 1) Tijorat bitimlari
- 2) Agar shartnoma yurisdiksiyani amalga oshiruvchi davlat hududida tuzilgan bo'lsa, mehnat shartnomalari
- 3) Ijrochi davlat yurisdiksiyasidagi harakatlar yoki harakatsizlik tufayli shaxsiy zarar

Ushbu asos davlatlar suveren bo'lmagan faoliyat bilan shug'ullanganda huquqiy javobgarlik zarurati bilan suveren immunitetga hurmat bilan muvozanatni saqlashga qaratilgan⁶.

Zamonaviy xalqaro nizolarda davlat immunitetining qo'llanilishini tushunish ushbu tamoyillarga batafsil yondashishni talab qiladi. Davlatlar global savdo va xalqaro hamkorlikda tobora kuchayib borayotganligi sababli, davlat immuniteti tamoyillari xalqaro munosabatlar va huquq sohasidagi o'zgarishlarni aks ettirish uchun rivojlanishda davom etmoqda.

Shveytsariya Federal Oliy sudi o'z yurisprudensiyasini davlat immunitetining tor talqini asosida ishlab chiqdi. Ushbu talqinga ko'ra, davlat immuniteti mutlaq emas. Federal Oliy sudi xorijiy davlatni Shveytsariya sudiga chaqirish shartlariga (yurisdiksiyadan daxlsizlik) oydinlik kiritdi. Shuningdek, Shveytsariya qachon xorijiy davlatga nisbatan majburlov choralarini qo'llash huquqiga ega ekanligiga ham aniqlik kiritildi (qatl immuniteti).

Yurisdiksiyadan immunitetga kelsak, Federal Oliy sud xorijiy davlatning davlat hokimiyatini amalga oshirishda amalga oshiradigan harakatlari ("acta iure imperii") va xususiy shaxs sifatida amalga oshiriladigan harakatlar ("acta iure gestionis") o'rtasidagi farqni qabul qildi. . Federal Oliy sudi qaroriga ko'ra, davlat faqat davlat hokimiyatini amalga oshirish paytida amalga oshirilgan harakatlar uchun huquqiy yurisdiksiyadan immunitetga ega bo'lishi mumkin. Shunday qilib, fuqarolik-huquqiy masala va Shveytsariya hududi o'rtasida yetarli darajada bog'liqlik mavjud bo'lsa, chet davlat xususiy ravishda sodir etilgan harakatlar uchun Shveytsariya sudiga chaqirilishi mumkin⁷.

Federal Oliy sud ijro etishdan immunitetga nisbatan xuddi shunday xulosaga keldi, ya'ni u faqat davlatning rasmiy maqsadlarida foydalanilishi kerak bo'lgan davlat mulki va mol-mulkiga nisbatan immunitet qo'llanilishi mumkin ekanligini nazarda tutdi. Binobarin, agar davlat ulardan xususiy shaxs sifatida foydalanish niyatida bo'lsa, mol-mulk va aktivlar yurisdiksiyadan immunitetga ega emas deb hibsga olinishi mumkin. Davlat mulki va mol-mulkining ba'zi elementlari avtomatik ravishda davlatning suveren hokimiyat sifatida foydalanish uchun mo'ljallangan deb hisoblanadi. Xususan, bu diplomatik va konsullik vakolatxonalar, shuningdek, markaziy bank yoki boshqa davlat pul-kredit organining operatsiyalari uchun foydalaniladigan mol-mulk va aktivlarni o'z ichiga oladi.

⁶ Although this is not necessarily always the case - for instance, in the UAE, immunity from enforcement may still be invoked despite a submission to arbitration or written consent to enforcement.

⁷ The report was largely based on the article by K. Herndl 'Zur Frage der Staatenimmunität' ('Observations on the question of State Immunity') Juristische Blätter 1962, 15 et seq.

Federal Oliy sud tomonidan qo'llaniladigan davlat immuniteti kontseptsiyasi ko'pchilik davlatlar tomonidan ishlab chiqilgan sud amaliyotiga mos keladi va uning asosi xalqaro odat huquqida mavjud deb hisoblanadi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining 2004-yil 2-dekabrda Davlatlarning yurisdiksiyaviy immunitetlari va ularning mulki to'g'risidagi konvensiyasida ham "acta iure gestionis" va "acta iure imperii" o'rtasidagi yuqorida takidlab o'tilgan, bir xil farqqa ishora qilinadi.

Davlat yurisdiksiyadan ham, ijrodan ham o'z immunitetidan voz kechishni tanlashi mumkin. Yurisdiksiyadan yoki ijrodan daxlsizlikdan voz kechish haqiqiy bo'lishi uchun davlat Shveytsariya sudlariga nizo bo'yicha yurisdiksiyani amalga oshirishga yoki rasmiy maqsadlarda mulk yoki aktivlarni hibsga olishga aniq ruxsat berishi kerak.

Ayrim sharhlovchilar davlatlar inson huquqlarining jiddiy buzilishidan himoyalansizligi kerak, degan fikrni ilgari suradi. Ular yashash huquqi va qiynoqlarni taqiqlash kabi asosiy inson huquqlari davlat daxlsizligi qoidalaridan ustun bo'lishi kerakligini ta'kidlaydilar (texnik jihatdan ular jus cogens qoidalari). Boshqalar esa davlat daxlsizligi to'g'ri asoslashni talab qiladigan istisno bo'lishi kerak, bu holda barcha davlatlar javobgarlikka tortilishi kerakligini ta'kidlaydilar⁸.

Ushbu turdagi istisnolarning muxoliflari bir mamlakatda norozi odamlar tomonidan boshqa davlatga nisbatan qo'zg'atilgan fuqarolik da'volari har ikki davlat uchun jiddiy siyosiy va iqtisodiy oqibatlariga olib kelishi mumkinligini ta'kidlaydilar; va fuqarolik protsesslari ijro va ekstraterritorial yurisdiksiyaga oid murakkab masalalarni ko'tarishi mumkin. Ularning ta'kidlashicha, har bir mamlakatning ichki qonunchiligida davlatning suiiste'mollik ta'rifi, isbotlash standarti va qo'llanilishi kerak bo'lgan dalillar qoidalariga nisbatan suveren immunitetdan istisno bo'lishi kerak.

Xalqaro odat huquqiga ko'ra, davlatlar odatda boshqa davlatdagi sud jarayonlaridan immunitetga ega⁹.

Suveren immunitet ba'zan mamlakatlarga xalqaro sudlarda va xalqaro arbitrajda beriladi;

⁸ See Meeting report of the 50th meeting of the CAHDI, CAHDI (2015) 23, para. 83. Available: <http://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805a6c86>.

⁸

⁸ See UNGA

⁹ See UNGA resolution 32/151 of 19 December 1977, which invited the ILC to commence work on the topic.

2012-yil 3-fevralda Germaniyaga qarshi Italiya: Gretsiya aralashuvi ishida Xalqaro Sud 12 dan 3 gacha ko'pchilik ovoz bilan milliy sudlar, forumlar va tribunallarning jus cogensni millatlararo darajada qo'llashga urinishlari haqida qaror qabul qildi. xalqaro gumanitar huquqqa nisbatan davlat immuniteti inkor etiladi. Bu holat avvalgi qarorlarning sud amaliyotini tasdiqlaydi.[qaysi?] Bu qaror inson huquqlari buzilgan hollarda daxlsizlikdan voz kechish uchun paydo bo'layotgan harakatni qo'llab-quvvatlamagani uchun ayrim[kim?] sharhlovchilar tomonidan tanqid qilindi. Boshqalar [kim?] bu qaror haqiqiy xalqaro urf-odatlar va amaliyotlarning konsensusini aks ettirganini ta'kidladilar.

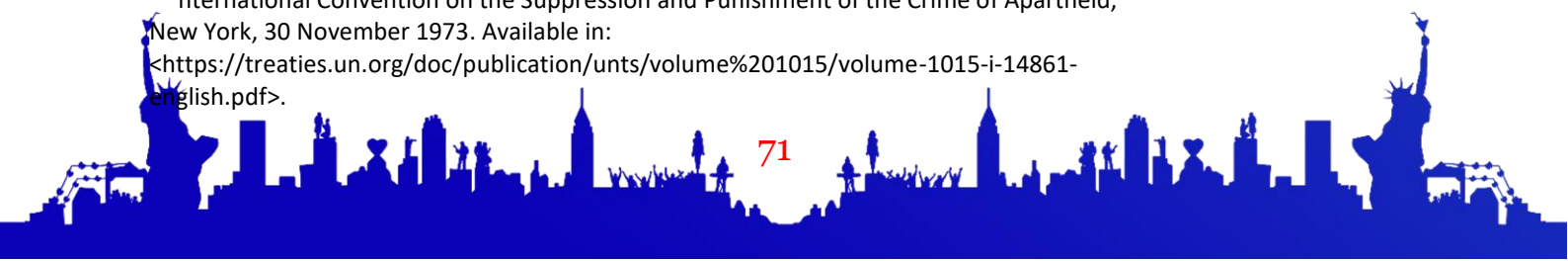
Xalqaro jinoiy sud yurisdiksiyasi sudga a'zo bo'lgan davlatlarning amaldagi davlat va hukumat rahbarlariga ham tegishlidir. Bunga misol tariqasida rahbarlar o'z rasmiy vazifalarini bajarishda qilgan xatti-harakatlari (masalan, mamlakat armiyasiga genotsid qilishga buyruq berish) kirishi mumkin va ushbu holatda ular butun mamlakat hukumatiga emas, balki alohida shaxslarga nisbatan jinoiy javobgarlikka tortiladi.

Davlat daxlsizligi to'g'risidagi Yevropa konventsiyasi 1972-yil 16-mayda Bazelda imzolangan va hozirda sakkizta davlatda amal qiladi: Avstriya, Belgiya, Kipr, Germaniya, Lyuksemburg, Niderlandiya (Yevropa Niderlandiya uchun), Shveytsariya va Buyuk Britaniya. Ulardan oltitasi (Avstriya, Belgiya, Kipr, Niderlandiya, Lyuksemburg va Shveytsariya) ham Yevropa davlat daxlsizligi tribunalini tashkil qiluvchi Qo'shimcha protokol ishtirokchilaridir. Ushbu Konventsiya birinchi davlat immuniteti to'g'ridagi ko'p tomonlama shartnoma hisoblangan va bir davlatning boshqa davlat yurisdiksiyasidan immunitetga ega ekanligi to'g'risidagi umumiy qoidalarni o'z ichiga jamlagan.

Yigirmanchi asrda ko'plab Yevropa davlatlari yurisdiksiyaviy immunitetning mutlaq kontseptsiyasidan cheklovchiga o'tdi. Biroq, ko'pgina Yevropa mamlakatlari sud amaliyotida majburlov choralariga nisbatan keng immunitetni cheklashga ikkilangan yondashuv ustunlik qildi. An'anaga ko'ra, "cheklovchi" yoki "nisbiy" sud immuniteti tushunchalaridan farqli o'laroq, ijroga nisbatan immuniteti mutlaq deb hisoblangan. Bu uning "davlat immunitetining so'nggi qal'asi" sifatida tavsiflanishiga olib kelgan bo'lishi mumkin¹⁰.

Sud ijrosidan immunitet xalqaro va milliy huquq doirasida turli xil yondashuvda kodifikatsiyalashtirilgan. Milliy immunitet to'g'risidagi qonunlar,

¹⁰ International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid, New York, 30 November 1973. Available in: <https://treaties.un.org/doc/publication/unts/volume%201015/volume-1015-i-14861-english.pdf>.

qoida tariqasida, xorijiy davlatlarga nisbatan majburlov choralarini taqiqlaydi. Bunday haqiqiy Yevropa qonunchiligining bir nechta misollaridan biri Buyuk Britaniyaning 1978-yildagi Davlat immuniteti to'g'risidagi qonuni (SIA) bu yondashuvga misol bo'ladi.⁶ U faqat "tijorat maqsadlarida hozirgi vaqtda foydalanilayotgan yoki foydalanish uchun mo'ljallangan mulkka nisbatan ijro harakatlariga ruxsat beradi.."

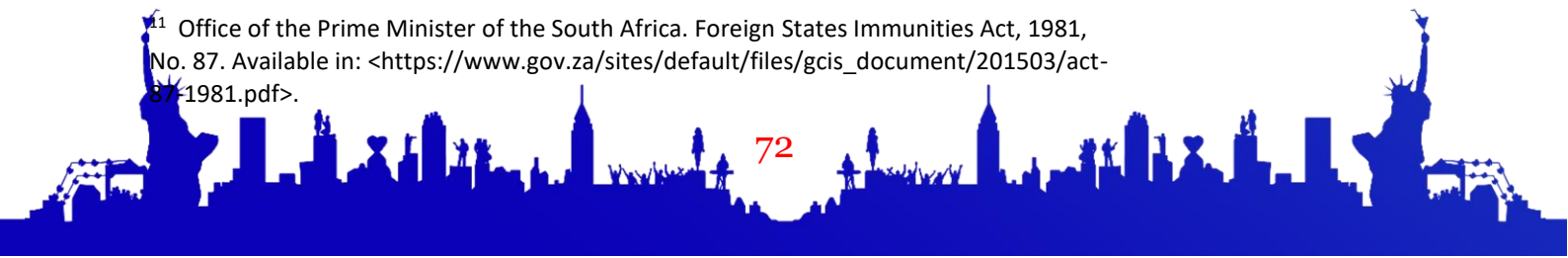
Garchi davlat daxlsizligi xalqaro huquq printsiplari bo'lsa-da, u ish yuritishda qo'llaniladigan qonunga, ya'ni sud qonuniga muvofiq qo'llaniladi. Bu shuni anglatadiki, daxlsizlik masalalari bilan shug'ullanadigan alohida sud yoki tribunal hakamlik sudida o'z milliy qonunchiligiga yoki o'tirgan joyning qonuniga tayanadi. Masalan, agar taraf Nyu-York sudlarida shtatga qarshi ish qo'zg'atmoqchi bo'lsa, Nyu-York shtatining daxlsizlik qonuni qo'llaniladi. Agar u Nyu-York sudi hukmini ingliz sudlarida ijro etishni xohlasa, ingliz davlat daxlsizligi to'g'risidagi qonun ijro protsessida qo'llaniladi.

Shu sababli, tomon har qanday nizolarni hal qilish uchun tanlangan joyning ichki qonunchiligini (masalan, yuqoridagi misolda Nyu-York shtati qonunlarini) emas, balki aktivlar joylashgan joy qonunini ham tekshirishi kerak, bu odatda aktivlarning joylashuvi. davlat yoki jamoat birlashmasi. Agar shtat Nyu-York sudlarining yurisdiksiyasidan immunitetga ega emasligini isbotlagan holda, siz o'z hukmingizni ijro eta olmasangiz, ingliz sudlarida ijrodan daxlsizlik muvaffaqiyatli da'vo qilingan bo'lsa, siz Pirrik g'alabaga ega bo'lasiz¹¹.

agar davlat da'vo yoki ijro etishdan daxlsizlik talab qilsa, tijorat tomon o'zining shartnomaviy huquqlarini ushbu davlatga nisbatan qo'llashi qiyin bo'ladi. Davlat daxlsizligi to'g'risidagi muvaffaqiyatli da'vo sudlarning nizoni ko'rib chiqishdan bosh tortishini yoki ular davlatga qarshi chiqarilgan har qanday hukm yoki qarorni ijro eta olmasligini anglatadi.

Tijorat bilan shug'ullanuvchi taraflar ko'pincha immunitetdan muzokaralar yo'li bilan voz kechishni izlash orqali davlat daxlsizligi bilan bog'liq xavflarni boshqarishga harakat qiladilar, bunda davlat o'z immunitetidan voz kechadi va ega bo'lishi mumkin bo'lgan immunitetni talab qilmaslikka rozi bo'ladi. Biroq, davlatlar va hukumat tuzilmalari tomonidan immunitetga bo'lgan huquqlaridan voz kechishdan bosh tortish holatlari tobora oshib bormoqda. Shuningdek, ba'zi hollarda shartnoma hujjatlarida immunitega ega ekanligini talab qilish kabi holatlar ham kuzatilmoqda. Bunday sharoitda, davlat bilan ish olib boruvchi har qanday tomon, daxlsizlikdan aniq voz kechilmagan taqdirda, davlat

¹¹ Office of the Prime Minister of the South Africa. Foreign States Immunities Act, 1981, No. 87. Available in: <https://www.gov.za/sites/default/files/gcis_document/201503/act-87-1981.pdf>.

tashkiloti bilan munosabatga kirishishning muhim oqibatlarini tushunishi juda muhim hisoblanadi.

Davlat immuniteti nafaqat davlatlar va hukumatlarga, balki "suveren hokimiyatni amalga oshirishda" harakat qiluvchi alohida sub'ektlarga ham taalluqli bo'lishi mumkin. Shuning uchun, hal qilinishi kerak bo'lgan birinchi savol - siz kim bilan munosabatga kirishasiz: davlatmi, davlat organimi yoki alohida tashkilotmi?

SIAGA ko'ra, davlat ta'rifi Buyuk Britaniyadan tashqari har qanday xorijiy yoki Hamdo'stlik davlatiga taalluqlidir va shu davlatning suverenteti/boshlig'i, shtat hukumati va hukumatning istalgan departamentini o'z ichiga oladi¹².

Alohida yuridik shaxs davlat hokimiyatining ijro etuvchi hokimiyatidan ajralib turadigan va sudga da'vo qilish yoki da'vo qilish imkoniyatiga ega bo'lgan har qanday yuridik shaxs sifatida belgilanadi. Shuni takidlash lozimki, agar ish yuritishda alohida sub'ekt tomonidan amalga oshirilayotgan harakat suveren hokimiyat funksiyalarini amalga oshirishga aloqador bo'lmasa, ular tomonidan immunitetni talab qilishga yo'l qo'yilmaydi. Bu shuni anglatadiki, agar davlat banklari, aviakompaniyalar yoki yuk tashish liniyalari kabi sub'ektlar suveren hokimiyatni amalga oshirishda harakat qilsalar, ular immunitetga ega. Afsuski, tashkilot suveren hokimiyatni amalga oshirishda harakat qiladimi va shuning uchun immunitetga egami yoki yo'qmi, ko'pincha aniq emas. Bu savolga javob tomonlarning motivlari yoki niyatlariga emas, balki ular tomonidan sodir etilgan harakatning xarakteriga bog'liq.⁴

Ko'pincha davlat mulki bo'lgan sub'ektning davlat organi (shuning uchun to'liq immunitetga ega) yoki alohida shaxs ekanligini aniqlashda qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Prezumptsiya shundan iboratki, davlat tomonidan tijorat maqsadlarida tashkil etilgan va o'z boshqaruvi va byudjetiga ega bo'lgan alohida yuridik shaxs, agar "juda og'ir holatlar" qo'llanilmasa, SIA bo'yicha alohida shaxs sifatida tavsiflanadi.

Keling endi xalqaro tashkilotlar ingliz qonunchiligi bo'yicha davlat immunitetidan foydalana oladimi yoki yo'qmi degan savolga javob topamiz. Xalqaro tashkilotlar bilan ishlashda yana bir qiyinchilik yuzaga keladi. Ular SIA orqali tartibga solinmaydi va agar qonunda, masalan, 1968 yildagi Xalqaro tashkilotlar to'g'risidagi qonunda o'ziga xos immunitet belgilanmagan bo'lsa, davlat immunitetidan foydalanmaydilar. Masalan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Yevropa Kengashi, Shimoliy Atlantika Shartnomasi Tashkiloti va

¹² ate (Germany v. Italy: Greece intervening), Judgment, I.C.J. Reports 2012, Dissenting Opinion of Judge Cançado Trindade. Available in: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/143/143->

Jahon Savdo Tashkiloti kabi tashkilotlar ularga immunitet beruvchi qonunlar bilan himoyalangan. Yevroosiyo taraqqiyot banki kabi tashkilotlar hozirda ingliz qonunchiligiga ko'ra immunitetga ega emas. Bu shuni anglatadiki, investorlar har doim xalqaro tashkilotning maqomini tekshirib, unga maxsus immunitet berilgan yoki yo'qligini aniqlashlari kerak¹³.

Davlatlar o'rtasida iqtisodiy aloqalar rivojlanayotgan va tijorat masalalari globallashtayotgan bir davrda davlat immunitetining qanchalar muhim ahamiyatga ega ekanligini unutmasligimiz lozim. Yuqorida biz davlat immunitetining ikki turini ko'rib chiqdik. Shuni takidlay olamizki, bugungi kunda dunyoning har to'rt davlatidan uchtasida cheklovchi immunitetga o'z ichki qonunchililari doirasida turli xil qoidalar o'rnatgan holda amal qilib kelinmoqda.

Davlat immunitetini yanada chuqurroq huquqiy tahlil qilish uchun yuqorida takidlab o'tilgan 2004-yilda qabul qilingan BMT davlatlarning yurisdiksiyaviy immuniteti va ularning mol-mulki to'g'risidagi Konventsiyani eslatib o'tishimiz maqsadga muvofiqdir. Ushbu Konventsiya deyarli kelishilishi uchun 30 yil davom etgan davlat immuniteti to'g'risidagi qoidalarni o'z ichida jamlagan. Takidlab o'tilgan ushbu Konventsiya hali kuchga kirmagan paytida, 30 davlatdan 23 tasi tomonidan ratifikatsiya qilingan. Hozirgi kunda dunyoning 30 dan ortiq davlatlari ushbu Konventsiyaning ishtirokchilari hisoblanadi. Konventsiyaning imzolanishi xalqaro miqyosda davlat immunitetiga nisbatan cheklovchi metodni qo'llash uchun asos bo'ldi..

Davlat immunitetiga cheklangan yondashuvning qo'llanilishi amaliyotda ham o'z aksini topdi. Misol uchun, Xalqaro savdo Palatasining xabarlariga ko'ra, oxirgi besh yilda davlat tashkilotlari davlat tegishli tomonlarning ishtirokidagi ishlar 2019-yildagi 20% bilan solishtirganda 67% ga o'sdi. Davlatga qarashli tomonlar va davlat tashkilotlari arbitraj kelishuvi orqali p'zlarining o'zlarining immunitetlaridan voz kechgan holda ishlarni arbitrajda ko'rib chiqilishiga rozi bo'lishdi¹⁴.

Davlat immuniteti haqida so'z borar ekan, e'tiborimizni Chexiya Respublikasining Tashqi ishlar vazirligining yuridik va konsullik bo'limi bo'yicha vazir o'rinbosari Martin Smolek tomonidan bildirilgan fikrlarga qaratishimiz

¹³ International Court of Justice. Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France), Judgment, I.C.J. Reports 2008. Available in: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/136/136-20080604-JUD-01-00-EN.pdf>>.

¹⁴ Appeals Chamber. Prosecutor v. Tihomir Blaskic. Judgment on the Request on the Republic of Croatia for Review for the Decision of Trial Chamber II of 18 July 1997. Available in: <<http://www.icty.org/x/cases/blaskic/acdec/en/71029JT3.html>>.

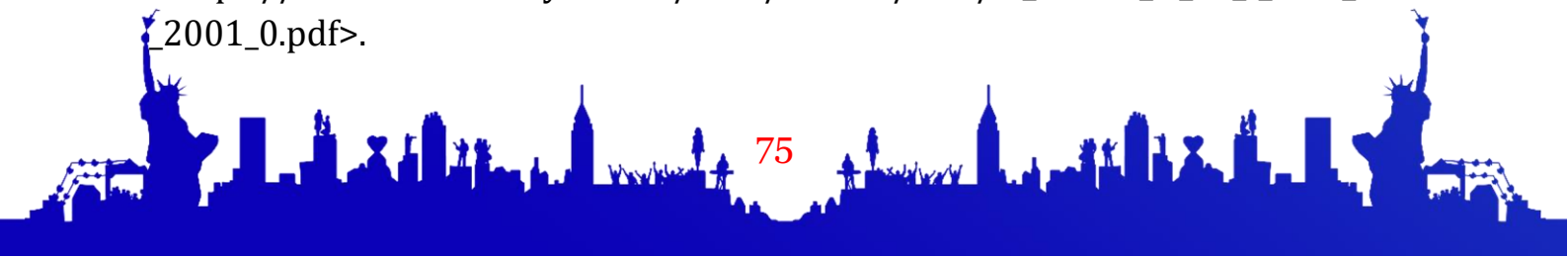

mavzuni yanada nazariy jhatdan chuqurroq tahlil qilishimiz imkon beradi. Uning fikriga ko'ra davlat immuniteti bilan bog'liq qoidalar hozirgi kunda "o't ostida" va u o'z fikrini davom ettirib xalqaro huquqni tushunmaydigan va ushbu qoidalarni qo'llay olmaydigan sud haqida qarashlarini bayon etadi. Shu qatorda uning fikriga ko'ra "Davlatlarning o'zlari terrorizm qurbonlarining huquqlarini himoya qilish maqsadida davlat immuniteti prinsipi bilan konfliktga kirishuvchi qonunlar qabul qilmoqdalar, misol uchun JASTA (AQSHning Terrorizm homiylariga qarshi adolat qonuni)".(12)

Yevropa Kengashi,ning Yuridik maslahat va xalqaro huquq bo'limi direktori Jörg Polakiewicz "Yevropa Kengashining davlat immunitetiga o'zining Konventsionalari va amaliy huquqiy ba'zasi orqali qo'shgan hissi haqida so'z yuritadi".

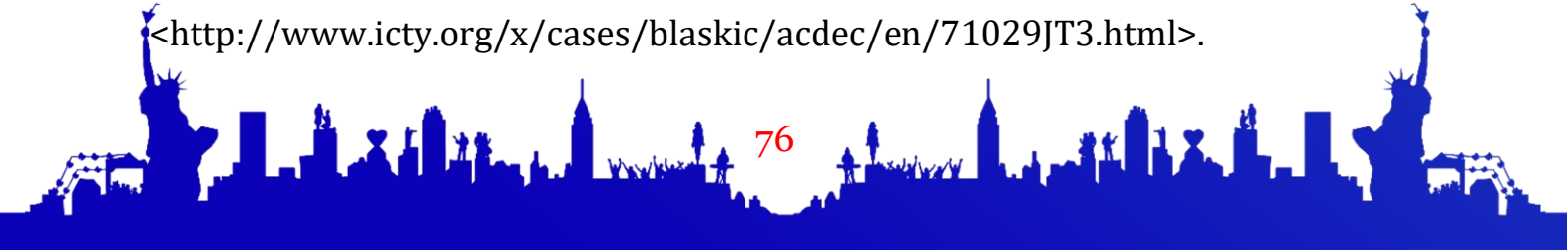
Foydalanilgan adabiyotlar:

1. African Union Convention on Preventing and Combating Corruption. Maputo, 11 July 2003. Available in: <https://au.int/sites/default/files/treaties/7786-treaty-0028_african_union_convention_on_preventing_and_combating_corruption_e.pdf>
2. African Union. Protocol on Amendments to the Protocol on the Statute of the African Court of Justice and Human Rights. Malabo, 27 June 2014.. Available in: <https://au.int/sites/default/files/treaties/7804-treaty-0045-protocol_on_amendments_to_the_protocol_on_the_statute_of_the_african_court_of_justice_and_human_rights_e.pdf>.
3. African Union. Report of the Committee of Eminent African Jurists on the Case of Hissène Habré. Addis Ababa, July 2006. Available in: <https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/habreCEJA_Repor0506.pdf>.
4. Assembly of the African Union. Decision on the Hissène Habré Case and the African Union. Banjul, July 2006. Available in: <https://au.int/sites/default/files/decisions/9555-assembly_au_dec_111-133_vii_e.pdf>.International jurisprudence:
5. Appeals Chamber. Prosecutor v. Tihomir Blasckic. Judgment on the Request on the Republic of Croatia for Review for the Decision of Trial Chamber II of 18 July 1997. Available in: <<http://www.icty.org/x/cases/blaskic/acdec/en/71029JT3.html>>.
6. European Court of Human Rights. Case of Al-Adsani v. United Kingdom. Judgment of 21 November 2001. Available in: <https://documents.law.yale.edu/sites/default/files/al_adsani_v_uk_-_echr_-2001_0.pdf>.

7. International Court of Justice. Arrest Warrant of 1 I April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002, Joint Separate Opinion of Judges Higgins, Kooijmans and Buergenthal. Available in: <<https://www.icj-cij.org/files/casereLATED/121/121-20020214-JUD-01-05-EN.pdf>>.
8. International Court of Justice. Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of Congo v. Belgium). Judgment, I.C.J. Reports 2002. Available in: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/121/121-20020214-JUD-01-00-EN.pdf>>.
9. International Court of Justice. Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia [icj-cij.org/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf](https://www.icj-cij.org/files/case-related/91/091-20070226-JUD-01-00-EN.pdf)>.
10. International Court of Justice. Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France), Judgment, I.C.J. Reports 2008. Available in: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/136/136-20080604-JUD-01-00-EN.pdf>>.
11. International Court of Justice. Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights. Advisory Opinion, 1. C. J. Reports 1999. Available in: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/100/100-19990429-ADV-01-00-EN.pdf>>.
12. International Court of Justice. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece intervening), Judgment, I.C.J. Reports 2012, Dissenting Opinion of Judge Cançado Trindade. Available in: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/143/143-20120203-JUD-01-04-EN.pdf>>.
13. International Court of Justice. Public sitting held on Tuesday 22 January 2008, at 3 p.m., at the Peace Palace, President Higgins presiding, in the case concerning Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France). Available in: <<https://www.icj-cij.org/files/case-related/136/136-20080122-ORA-02-01-BI.pdf>>.
14. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Prosecutor v. Tihomir Blasckic. Judgment on the Request on the Republic of Croatia for Review for the Decision of Trial Chamber II of 18 July 1997. Judgment of 29 October 1997. Available in: <<http://www.icty.org/x/cases/blaskic/acdec/en/71029JT3.html>>.

15. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic. Judgment of 22 February 2001. Available in: <<http://www.icty.org/x/cases/kunarac/tjug/en/kun-tj010222e.pdf>>.

